

Globalleşmenin Uluslararası İlişkilere Etkileri*

Kürşat KAN

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, KONYA

Özet

Soğuk Savaş sonrası popülerleşen ve bu dönemle özdeşleştirilen globalleşme siyasal, kültürel, ekonomik, teknolojik, finansal, coğrafi, sosyal ve askeri boyutlarıyla dünyayı etkilemiş ve birçok disiplinde de bu boyutlar açısından tartışma başlatmıştır. Globalleşme Uluslararası İlişkileri de etkilemiş, terminolojisini ve içeriğini genişletmiştir. Bu süreçte Uluslararası İlişkiler teorilerinde yeni yaklaşımlar geliştirilmiş, eski bazı yaklaşımlarda önemini yitirmiştir. Fakat bu dönemi karşılayan bir kavram üzerinde henüz uzlaşmaya varılamamış yine bu dönemi açıklayıcı kapsayıcılıkta bir paradigma oluşturulamamıştır. Bunlara rağmen, Globalleşme hem bu dönemi kapsayan bir kavram (uluslararası sistem olarak) hem de bu dönemi açıklayacak bir Uluslararası İlişkiler paradigması olarak görülebilir.

Bu çalışmada, globalleşme kavramı yukarıda bahsedilen boyutlarıyla ele alınmış ve Uluslararası İlişkiler disiplinine etki ve katkıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: : Globalleşme, Globalizm, Uluslararası İlişkiler Teorisi, Uluslararası Sistem, Soğuk Savaş Sonrası.

The Effects of Globalization on International Relations

Abstract

Beginning after the cold war, globalization has become popular and the period after cold war has been marked by it. Globalization has influenced the world in many dimensions such as politics, culture, economy, technology, finance, geography, social life, and security. Furthermore, globalization has emerged discussions in many disciplines in terms of dimensions mentioned above. It has also affected the theories of IR and broadened its terminology and scope. During this process, new approaches have been developed and the old ones have lost their importance. However, a consensus has not been reached regarding a new concept referring to these new developments. A new and comprehensive paradigm has also not been developed yet. Despite these problems, globalization can be considered as a concept referring to this new era and as a paradigm explaining it.

In this study, the concept of globalization, its effects and its contributions to the IR discipline were discussed

Key Words: Globalization, Globalism, International Relations Theory, International System, Post-Cold War.

* Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Prof. Dr. Şaban Çalış danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinin özetidir.

1. Giriş

Globalizm günümüzde bütün konuları kapsayan ve içinde geçmediği konulara eksiklik hissi veren bir kavram haline gelmiştir. Dünyanın gelişim evresinin son aşaması olan globalizm hem bir süreci işaret etmekte hem de Endüstri Devriminden bugüne değin süren bir sürecin son halkasını oluşturmaktadır.

Ekonomiden siyaset bilimine, salgın hastalıklardan çevre sorunlarına, savaş ve çatışmalardan büyük uzlaşılara, teknolojik gelişmelerden geri kalmışlığa bu denli yoğun şekilde kullanılan kavram çağımıza damgasını vurmuş olan ve gelecekte de muhtemelen vuracak olan olayları açıklamakta en çok rağbet gören bir referans haline gelmiş bulunmaktadır.

Kavramın soy kütüğü ve ifade ettiği değerlerin bu denli muğlak ve birbiriyle zıt olmasının sebeplerinden beklide en başta geleni, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar için getirdiklerinin de ne ifade ettiğinin

de farklı olmasıdır. Bu karmaşada kavramların yerli yerine konmadan yapılacak çalışma mutlaka baştan özürlü hale gelecektir.

Tabii bunlar yapılırken de özellikle ortaya çıkış, popüler olma ve yerli yerine oturma aşamaları ayrı ayrı irdelenmeli ve sürecin gelişimi doğru tespit edilmelidir. Bu sayede kavramın çıkış noktası ve bugün bulunduğu nokta doğru tespit edilebilir.

Daha çok Soğuk Savaş sonrası dönemle özdeşleştirilen globalleşme Uluslararası İlişkilere (UI) de büyük bir hareketlilik getirmiş ve disiplinin içeriğini genişletmiştir.¹ Bu çalışmada da globalleşmenin UI'ye yaptığı etki ve katkı ele alınacaktır.

1. Bu çalışmada, Hollis ve Smith'in yöntemi kullanılarak, genel olarak devletlerarası ilişkilerden söz edilirken küçük harfle uluslararası ilişkiler, disiplin anlamı kastedilirken büyük harfle Uluslararası İlişkiler yazılacaktır. Bkz. Martin Hollis ve Steve Smith, Explaining and Understanding International Relations, Oxford, Clarendon Press. 1991, s.10.

İlk bölümde kavramın doğuşu ve geçirdiği süreç ele alınacaktır. Tabii kavramın tanımlanması sürecindeki yöntemsel, kuramsal ve boyutsal problemler de ele alınacaktır. Daha sonra globalizm kavramının Uİ disiplini açısından önemli dört boyutu olan ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri boyutları ele alınacaktır. Globalizm, Globalizm Karşıtı Hareketler ve Uluslararası İlişkiler bölümünde de globalleşme karşıtı hareketlere ve bunların nedenlerine değinilecektir. Bu hareketlerinde biçim olarak global bir çehreye bürünmesi ve bu tepkinin değişik şekillerde adlandırılmaları bu bölümün konusu olacaktır.

1.1. Globalleşme Kavramının Tanımlanmasındaki Sorunlar

Globalizmi tanımlamadan önce, karşılaşılan tanımlama ve sınıflandırma sorunlarına değinmekte fayda var. Çünkü Globalleşme sürecine ilişkin olarak, “Tarihin Sonu”ndan (Fukuyama, 1989: 270-294) “Medeniyetler Çatışması”na (Huntington, 1993: 22-49) kadar geniş bir yelpazede tanımlama çabaları olmasına karşın, üzerinde uzlaşılmış bir tanım yoktur. Dahası, şu ana kadarki tanımlama çabalarından yola çıkarak tatmin edici bir tanım yapmak da zordur. Bu zorluk, globalizm kavramının büyük ölçüde çok boyutlu bir nitelik göstermesinden ve globalizm diye adlandırılan, dünyanın şu anda geçirmekte olduğu sürecin karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş’ın bitimiyle bir sistem (iki kutuplu sistem) sona ermiştir, fakat bugün hala geçilen “yeni bir sistem” yoktur ortada. Zira Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, yeni bir uluslararası sistemin doğmasına neden olmamıştır. Çünkü uluslararası sistemler, birdenbire sona ermeyecekleri gibi, çok kısa bir süre içerisinde bütünüyle dönüşümleri ve yeni bir uluslararası sistemin oluşması da söz konusu olamaz. Fakat belirli çevrelerce empoze edilen popüler globalleşme söylemi, globalleşme diye nitelendirilen bir takım olayların insanoğlunun kontrolü ve istemi dışında kendiliğinden meydana geldiği fikri üzerine inşa edilmektedir. Akademik çevreler ise, kuram ve yöntem aşamasında yapılan bazı temel yaklaşım eksiklikleri sonucunda bu popüler globalizm söylemine bilimsel destek ve inanırlık sağlamaktadır. (Bourdieu, 1998: 29-44)

Bugünkü uluslararası sisteme bakıldığında, bir birleriyle çelişen oluşumlar birbirlerini besleyerek dünyadaki sistemi biçimlendirmektedir. Bu sistem, ekonomik anlamda global, bu ekonominin yaygınlaşan değerleri açısından evrensel ve faaliyetleri açısından da uluslararasıdır. Bu çerçevede dünya, bir yandan globalleşme sürecini yaşamakta, bu globalleşmeye uygun düşen değerleri (yaşam tarzları, normlar gibi) evrenselleştirmekte ve bunu da uluslararası ilişkilerle sağlamaktadır. Fakat aynı dünya, diğer yandan da giderek farklılaşmaktadır. Ayrışma düzeyine erişen farklılaşmalar ise kurulan bölgesel örgütler, ulusal kimliklerin pekiştirilmesine hizmet eden politikalar ve etnik ulusçuluk hareketleri ile ifade bulmaktadır. Bu durumda sistem, “karşılıklı bağımlılık bağımsızlık”, “globalleşme/bloklaşma”, “evrenselleşme/ partikularizm” zıtlığının

bütünlüğü olarak ortaya çıkmaktadır. (Dedeoğlu, 1997: 87-89)

Shaw’a göre, dünyada yaşanan bu değişimi ve zıtlıklarla dolu yapıyı kavramsallaştırma çabaları üç temel yaklaşım içermektedir: Değişimi post-modern teorisyenler dönüşüm (transformation), Soğuk Savaş sonrası teorisyenleri geçiş (transition), globalleşme teorisyenleri ise süreç (process) olarak tanımlamaktadırlar. (Shaw, 2000: 7-9)

Akademik yaklaşım sorunlarından kaynaklanan tanımlama karmaşasına geldiğimizde, yukarıda bahsedilen karmaşık sistemin tanımlama çabalarının sonucunda globalizm kavramının daha da parçalandığını görmekteyiz. Başka bir deyişle, akademik çevreler globalizm olarak adlandırılan olgunun neden ve nasıl oluştuğu gibi temel soruları cevaplandırmaya çalışan tutarlı kuramlar üretmek yerine, tıpkı popüler globalizm söylemi gibi, kavramı salt sonuçları/etkileri çerçevesinde ele almaktadırlar. Bu sebeple de globalizmi ‘dünyanın bir ucundaki gelişmelerin dünyanın öteki ucundaki toplumları etkileyecek türden bir toplumlar arası bağlantının kurulma süreci’² olarak nitelendiren analizlerle sık sık karşılaşılmaktadır.

Başka bir problem ise, Globalleşmenin, çok hacimli ve çok boyutlu bir kavram olması nedeniyle, kavram üzerine geliştirilen tanımların genellikle körlerin fil tanımları gibi olmasıdır. Dahası, öyle ya da böyle, globalleşme, “daha iyi bir kavram bulunamadığı” (Falk, 2001: xix) için ve “iyi ya da kötü fakat mevcut tarihsel dönemi en tatminkar biçimde tasvir eden” (Falk, 2001: 1) bir kavram olarak Uİ terminolojisindeki yerini almaktadır.

Parçalanmış globalizm analizlerini aşmak isteyen yaklaşımlar da yok değildir. Globalizmi ‘zaman-mekan sıkışması’(Giddens, 1990: 38) sonucunda ‘dünyanın küçülmesi’ (Harvey, 1990: 85) olarak nitelendiren ve disiplinler üstü bir görüntü çizen bu analizlerin temel referansı teknolojik yeniliklerdir.

1.2. Globalizm Kavramı ve Ortaya Çıkışı ve Boyutları

Global sözcüğünün “dolaşımda bulunan ağız”daki anlamı üzerinde odaklanan Oxford Dictionary of New Words’de global yeni bir sözcük olarak tanımlanır. Sözlük, “global bilinci”de, bir kültürün diğer kültürleri genelde “dünyanın toplumsal-ekonomik ve ekolojik sorunlarının değerlendirilmesinin bir parçası olarak anlaması” olarak tanımlamaktadır. Sözlük, bu kullanımın Marshall McLuhan’ın “Explorations in Communication” kitabında ortaya attığı “global köy” düşüncesinden etkilendiğini ileri sürer.

Bugünkü anlamı ile globalizm terimi, anlamının çok uzağında kullanılsa bile, terimin kendisi, “global bilincin bir parçası”, “global” terimi çerçevesinde toplanan terimlerin dikkate değer bir görünümü haline geldi. Global kelimesi, uzun bir süredir kullanımda olmasına rağmen, aslında globalleşmeye günümüzde gösterilen ilginin uzantısı olup çıkmıştır.

Globalleşme kavramının bugün kullandığımız anlamda

2. Tipik bir örnek için bkz. J. Baylis ve S. Smith (der.), The Globalization of World Politics, Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 7.

ilk olarak ifade edilmesinde değişik görüşler vardır. Buna göre, global sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine gitse bile, ilk olarak bugünkü anlamında 1963 yılında Kanadalı sosyoloji Profesörü Marshall McLuhan tarafından “global köy” tamlamasında kullanıldı.³ McLuhan’a göre dünyanın belli bir bölümü global köy haline dönüşmekteydi. Bazı iddialara göre ise, “globalizm” kavramı ilk kez 1980’lerde Harvard, Stanford ve Columbia gibi prestijli Amerikan okullarında kullanılmaya başlanmış ve yine bu çevrelerce popüler hale getirilmiştir.

Waltz’ın 1990’ların “geçici bir heves”i (Waltz, 2000: 47) olarak tanımladığı globalleşmenin, son yılların moda kavramı olmasının nedeni, Holton’a göre, “çağdaş yaşamı tanımlayan başlıca fikirlerden biri” (Holton, 1998: 1) haline gelmiş olmasıdır. Herhangi bir durumun, olgunun, düşüncenin ya da nesnenin global olarak adlandırılmasının, ona bir statü sağladığı ve onu daha itibarlı kıldığı düşünülmektedir. Fakat çoğu zaman, globalleşmeye abartılı anlamlar yüklenilmesi ya da sanattan spora hemen her şeyin globalleşme bağlamında değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Bugün her sorunun anahtarı olarak globalizm görülmektedir. Bauman’ın ifade ettiği gibi globalleşme, “bazılarına göre, onsuz mutlu olamayacağımız şeydir; bazılarına göre ise, mutsuzluğumuzun nedenidir. (Bauman, 1997: 7)

Beck’e göre ise, globalleşme, esasen Batı dışı toplumlara etkileyen bir sürece atıfta bulunmaktadır. Bu sürecin tek boyutlu ve yönlü olmadığını ise yine Ulrich Beck’i izleyerek, globalleşme teriminin ayrıntılandırılmasına bakarak anlamamız mümkündür. Beck, Globalizm, Globalite ve Globalleşme gibi üç kavram ortaya koyar. (Beck, 1999: 11-15) Globalizm, neo-liberalizmin yön verdiği ideolojik bir kavramlaştırma ifade eder. Bu kavramsallaştırmaya göre, globalleşme ekonomiye indirgenmiş tek boyutlu ve düz çizgisel bir durum olarak anlaşılır: Globalleşmenin ekoloji, kültür, politika, sivil toplum gibi oluşumlar globalizm kavramıyla dünya serbest pazar ekonomisinin hakimiyeti altına yerleştirilir. (Beck, 1999: 11)

Globalite, bir dünya toplumu anlayışı doğrultusunda ülkelerin birbirine çok boyutlu ilişkiler ağı içinde bağlı hale gelmelerini anlatır. (Beck, 1999: 12) Bu bağlamda dünya toplumundan kastedilen, ulusal devletlerin politik hayatınca belirlenemeyen veya bütünleştirilmeyen sosyal ilişkilerin bütünüdür. Söz konusu sosyal ilişkiler dünya toplumunu birliksiz bir çokluk olarak inşa eder; hayat tarzlarından, global krizlere ve savaşlara kadar birçok olgu bu süreç içinde öne çıkar.

Bu tasnifin daha derli toplu ve açık bir biçimi içinse Çalış’a bakmak gerekiyor. Çalış’da Beck gibi üç kavram ortaya koymaktadır: Globalizasyon, globalizm ve globalite. Globalizasyon kavramını bir süreç olarak tanımlayan Çalış, Globalizmi ise yaklaşım olarak tanımlar. (Çalış, 2003: 38) Globalite ise kavram olarak, yeryüzü ölçeğinde zamana, mekana ve hayata ilişkin

3. Bkz. Marshall McLuhan, Quentin Fiore, War and Peace in the Global Village, New York: Bantam, 1968.

-aynen modernitede olduğu gibi- yeni bir durumun varlığını yansıtmaktadır. (Çalış, 2003: 39) Daha önce modernitenin geleneksellikte değişim döneminde kurduğu ilişkiye benzer bir ilişkinin dönemsel yapısını yansıtmaktadır globalite. Kendinden önceki dönemi önce eleştiren, sonra reddeden daha sonra da aşan ama zamanla onu da kapsayan bir halin sıfatı olarak görülebilir. İşte Globalizasyon bu süreci adlandıran bir kavramdır. Globalizm ise bu evrene tavır alışır. (Çalış, 2003: 39)

Globalleşme, çoğu zaman da modernleşmeyle eş anlamı olarak kullanılmaktadır. Globalleşmeyi modernite ve Soğuk Savaş sonrası dünya ile birlikte yirminci yüzyıldan bugüne miras kalan üç temel söylemden biri olarak ifade eden Shaw gibi, (Shaw, 2000: 2-7) Holton da globalleşmeyi “Batılı modernite” olarak ele almaktadır. (Holton, 1998: 22-45) Axford da, globalleşmeyi tanımlarken yine moderniteyle ilişkilendirmektedir. (Axford, 1996: 11-25) Bununla birlikte, Robertson’un da ifade ettiği gibi, globalleşme, modernleşmenin doğrudan bir sonucu olarak görülmemeli ya da onunla aynı anlamda değerlendirilmemelidir. (Robertson 1992: 8)

Tanımların gösterdiği gibi, globalleşmeden söz ettiğimizde, sadece ulusal devletlerin rolünü arka plana iten uluslararası aktörlerin yön verdiği bir süreci tanımlamıyoruz. Aynı zamanda bir politik-ideolojik eğilimi (globalizm) ve toplumların karşılıklı bağımlık ağlarının vücut verdiği dünya toplumu gibi sosyolojik oluşumu (globalite) da görüntülemiş oluyoruz. Bununla beraber, Giddens’in belirttiği gibi, globalleşme tarafsız bir şekilde gelişen ve tamamen olumlu sonuçlar içeren bir olgu da sayılamaz.⁴ Özellikle Batı dışı toplumlar açısından rahatsız edici derecede Batılılaşma veya global düzende ABD’nin tek hakim güç olduğu göz önüne alındığında Amerikalaşma da sayılmaktadır.

Globalleşme, çok boyutlu bir karaktere sahip olmakla birlikte, genelde ekonomik boyutu ön plana çıkarılmaktadır. Fakat globalleşmeye ilişkin öncül çalışmalar, daha çok sosyolojik alanda yapılmıştır.⁵ Bununla birlikte, uluslararası ilişkiler bağlamında, globalleşmenin en fazla etkilediği dört alandan söz etmek mümkündür. Bunlar ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri boyutlardır.

Bugün globalleşmenin en ağırlıklı olarak hissedildiği alan, ekonomik boyutudur. İnsanların ve toplumların yaşamını en kısa dönemde ve en somut olarak etkilemesi nedeniyle ekonomi, globalleşmenin belirleyici unsuru olmaktadır. Fakat, çoğu zaman sermayenin uluslararasılaşması ve karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması olarak nitelendirilen ve tanımlanan globalleşme, bu bakış çerçevesinde, ekonominin diğer unsurlarını dışlamaktadır.

Aslında belli bir derecede ekonomik globalleşmenin belirlediği ya da onun bir sonucu olan siyasal globalleşme ise,

4. Bkz. A., Giddens, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor? (Çev: O. Akınhay), Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 56 ve devamı.

5. Bkz. Robertson, Globalization ve Malcolm Waters, Globalization, Londra, Routledge, 1995. Aynı konuda ayrıca bkz. Leslie Sklair, Sociology of the Global System, New York, Harvester, 1991.

diğer boyutlardan bağımsız olmaksızın iki önemli tartışmayı ortaya çıkarmıştır, ilki, globalleşmenin -devletin zemini olan siyasal topluluk anlamıyla- ulusu posmodernleştirdiği, bu nedenle devletin meşruluğunu dayandıracağı “yeni” topluluğu belirlemede bocalamaya başladığıdır. Siyasal globalleşmenin ikinci tartışma konusu ise devletin uluslararası ilişkilerdeki “aktör” konumu üzerinedir. İki kutuplu sistemin sona ermesini Uİ açısından bir kırılma noktası olarak gören akademisyenler, genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Devletin önemini halen koruduğunu ve uluslararası ilişkilerin temel / aktörünün halen devlet olduğunu savunanlar klasik-geleneksel bakış açısının taraftarlarıdır. Daha radikal perspektiften bakanlar devletlerin hala en önemli aktör olup olmadığını sorgulamaktadırlar.

Globalleşmenin kültürel boyutu ise, kendi içinde çelişkilidir. Dünyada “global” bir kültürün oluşmakta olduğu bir gerçektir. Fakat Shaw’ın da ifade ettiği gibi bu gerçek, yalnızca iletişim araçlarının dönüşümü ve global iletişim sistemlerinin gelişmesinden ya da Hollywood ve CNN’in standart kültürel ürünlerinin global yayılmasından çıkan bir sonuç değildir. İnsanlar, ekonomik ve siyasal globalleşmeyle birlikte, yaşamlarını, ortak beklenti, değer ve hedeflere yöneltmeye başlamışlardır.

Globalleşmenin etkilediği diğer bir alansa güvenlidir. Bu etkileşim o kadar artmıştır ki güvenlik kavramının yeniden tanımlanması endüstrilemiştir. (Baldwin, 1997: 5) Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik kavramının içeriği değişmiş, tehdit oluşturan unsurlarda farklılaşmış ve sayıları da artmıştır. Bu değişim devletlerin güvenlik algılamalarını da değiştirmiştir. Sonuçta ulusal güvenlik yeniden tanımlanmak ve ulusal güvenlik politikaları da yeniden üretilmek zorunda kalmıştır.

2.1. Globalizm Uluslararası İlişkiler Etkileşimleri

Son yıllara kadar, dünyada Uİ disiplinine ilişkin çalışmaların realist akımın hegemonyası altında olduğunu söylemek abartılı bir saptama olmasa gerekir. Bu akım çerçevesinde, Uİ; devletler, devletlerin egemen-eşit olduğu ilkesi üzerine kurulu bir ilişkiler bütünü ve bu bütünü içerisinde devletler arası ilişkiler, dış politika, savaş ve barış, ittifaklar, diplomasi ve uluslararası örgütler gibi alt başlıklar içerisinde ele alınıp irdelemiştir. Uİ disiplini, bu yaklaşımının temel hareket noktası, egemen ulus-devleti ya da bu ulus devletlerden oluşan uluslararası sistemi, evrensel olarak tanımlanmış doğal bir düzenin parçasıymış gibi kabul etmesidir. Bir başka ifadeyle, 1648 Westphalia Barışı ile kurulan egemen ve modern devlet sistemi, tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal ilişkilerin sonucu ortaya çıkan bir olgu değilmiş gibi sunulmakta ve tanımlanmaktadır. (Olson 1991: 8)

Bu tanım, mekana ilişkin bir sınırlandırma getirerek, bu sınırlar içerisinde siyasi iktidarın mutlak egemenliğini öngörmüştür. Birbirinden sınırlarla ayrılan bu mekanların (ulus-devletlerin) aralarındaki ilişkileri incelenmesi ve sonuçta mekan içerisinde tam egemen, dışarıda ise uluslararası ilişkilerin anarşik mantığı içerisinde ve güç dengesine göre hareket eden devlet ayrıştırması, disiplini ciddi bir biçimde etkilemiştir.

Bu durum birkaç boyutu yansıtır; mekansal olarak sınırlandırılmış bir alanda kendisinden başka hiçbir siyasi iktidara varlık hakkı tanımayan tam egemen ve meşru bir iktidar ve; bu sınırlar dışarısındaki mekanda ise varlıkları yasal eşitlik ilkesi üzerine kurulmuş bir sistem içerisinde tanımlanabilen ve siyasi iktidarın varlığı-kabulüne dayanan bir devlet sistemi. Bu ise devletin iki ayrı mekanda farklı biçimlerde tanımlanması anlamına gelmektedir.

İçeride devlet-sivil toplum, siyasal-ekonomik alan, kamusal-özel alan kutuplaşmaları üzerine kurulu ve toplumsal alandan özerkleştirilmiş bir siyasi iktidar ve bu iktidarın, dışarıdaki eylemlerinin, içerideki sosyo-ekonomik yapı, toplumsal sınıflar ve katmanlar ile bunların (en azından bir bölümünün) farklı mekanlardaki benzerleri arasındaki ilişkileri yadsıyan bir biçimde ele alınması ve böylece de modern devletin, üzerine kurulduğu mekanda tarihsel olarak belirlenmiş toplumsal bir dinamiğin ürünü olarak değil, soyut, olgusal bir kavrama indirgenmesini gerektirir.

2.2. Globalizm ve Uluslararası İlişkiler Teorisi

Soğuk Savaş sonrasında, globalleşmenin Uİ’de yarattığı etki, çok geniş bir tartışma zemini bulmuştur.⁶ Fakat son yıllarda akademik çevrelerin en moda kavramlarından biri durumuna gelen globalleşme, bir olgu olarak, aslında daha eski bir geçmişe sahiptir. 1960’larda, uluslararası ekonomik hareketleri betimleme tarzı olarak akademik dile giren kavram, uzun yıllar, gerek güç sahibi aktörlerin, gerekse figüranların kimler olduğu, işlevlerinin neler olduğu ve nasıl davrandıkları konuları çerçevesinde çalışılırken, temel birim olarak “devlet”in ele alınmış olması ve devletlerarası ilişkileri açıklamanın, sistemin bütünüyle ilgili bir yargıya varmada yeterli olacağı düşünülmesi nedeniyle, aslında global sistemi inceleyen bilimsel disiplinin adı Uİ olarak anılmıştır. Özellikle 1970’li yıllarla beraber Uİ alanında çalışan pek çok kişinin “global” kavramını kullanmayı yeğlediği, hatta zaman zaman uluslararası sistem için “dünya sistemi” ya da “global sistem” gibi deyimleri tercih ettiği görülmüştür. (Arıboğan, 1997: 15-16) 1990’lı yıllarda ise, globalleşme kavramının gittikçe önem kazandığı ve bir toplumsal değişim paradigması ya da bir “analiz birimi” olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bugün globalleşme, sosyolojiden tarihe, siyaset biliminden ekonomiye birçok disiplinde yoğun biçimde kullanılmakta, birçok disiplin için ve özellikle disiplinlerarası çalışmalar için inceleme konusu olmaktadır. Bununla birlikte, Uİ kavramının, bugünkü dünya sistemini ya da sistem içi ilişkileri açıklamada yetersiz olduğu ve özellikle yirminci yüzyılda yaşanan gelişmelerin, artık yalnızca belli birimleri temel olarak

6. Globalleşmenin Uluslararası İlişkiler’deki etkisi/“kapalı” toplumlarda bile tartışılmaya başlanmıştır, örneğin Çin’de, globalleşmenin Uluslararası İlişkiler teorisinde yarattığı etki konusunda bir tartışma için bkz. William A. Callahan, “China and the Globalisation of IR Theory: Discussion of Building International Relations Theory with Chinese Characteristics”, *Journal of Contemporary China*, Cilt 10, No 26, 2001, ss. 75-88 ve Gustaff Geeraerts ve Men Jing, “International Relations Theory in China”, *Global Society*, Cilt 15, No 3, 2001, ss. 251-276.

sistemi tanımlamaya engel oluşturduğu görülmektedir. Globalleşmenin UI disiplinine yaptığı etki ve katkıyla ilgili olarak yapılan çalışmalar ise aslında oldukça sınırlıdır. Zira globalleşme ile UI teorisi arasındaki ilişki hakkında en geniş kapsamlı çalışmayı yapan Clark'ın belirttiği gibi, son on yılda, globalleşmenin genel "tema"sıyla ilgili çalışmalarda o kadar fazla bir artış olmuştur ki, konu UI'in geleneksel alanını aşan bir alt alan haline gelmiştir. Fakat, bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu, globalleşmenin derecelerini kanıtlamak ve hem neden hem de sonuçlarını açıklamakla ilgilidir. Son yıllarda yapılan çalışmaların çoğu, globalleşmenin devletin gücüne etkileri üzerine yoğunlaşırken, pek azı, globalleşmeyi, disiplinin temelini sağlamlaştıracak olan daha geniş teorik yaklaşımlara taşımaya çalışmıştır. (Clark, 1998: 479-480) Dolayısıyla, globalleşmenin literatürdeki yerine (akademik anlamda bir "izm" ya da "ekol" olup olmadığına / olup olamayacağına) ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların noksanlığı, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Globalleşme, daha çok Soğuk Savaş sonrası döneme özgü bir kavram olarak görülmekle birlikte, kökenleri 1950'lere kadar uzanan, fakat özellikle 1970'li yıllarda önem kazanan globalist paradigmadan (globalizm) da bütünüyle bağımsız değildir. Fakat benzer söylemler içermekle ve ondan etkilenmekle birlikte globalleşme, globalist paradigmadan ayrı ele alınması gereken bir olgudur. Globalleşmenin, globalist paradigmadan ayrıldığı en önemli nokta, globalist paradigma bağımlılık ilişkisini esas alırken, globalleşmenin temel tezlerini karşılıklı bağımlılık üzerine oturtmasıdır. Globalist paradigma, sınıflandırma nasıl yapılırsa yapılsın, UI alanındaki paradigmalardan biri olarak kabul edilmektedir.⁷ Globalist paradigma, uluslararası sistemde devletlerden başka aktörler bulunduğunu ve sistem içi ilişkilerin devlet merkezli olmadan oluştuğunu iddia eden bir teori olarak ortaya çıkmış ve geleneksel realist paradigmanın hiçbir zaman gerçekle tarh olarak örtüşmediği ve özellikle içinde yaşanan karşılıklı bağımlılık çağında çağdaş gelişmeleri yorumlamakta yetersiz kaldığı noktasında yoğunlaşmıştır. Bununla

birlikte, çoğu globalist, realist paradigmayı reddetmemiş, tersine onu geliştirmeye ve rafine hale getirmeye çalışmıştır. (Kegley ve Wittkopf, 1995: 20-21) Globalist paradigmanın öncü isimlerinden olan Keohane ve Nye, 1970'li yılların ikinci yansında yaptıkları çalışmada, uluslararası politikada devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması ve artan karşılıklı ekonomik bağımlılık nedeniyle, realist yaklaşımın tartışılma ve yeniden tanımlanma durumuna geldiğini savunmuşlardır.⁸ Keohane ve Nye, uluslararası ilişkiler analizine başlama noktası olarak, içinde devletler ve diğer aktörlerin karşılıklı etkileşimde buldukları global çerçeveyi almaktadırlar. Globalistler, uluslararası sistemin dinamiklerini açıklamak söz konusu olduğunda, realist ve plüralistlerden daha çok oranda ekonomik faktörlerin önemini vurgularlar. Bu bağlamda, bağımlılık ilişkilerini odak noktası kabul eden globalizm, dünya kapitalist sistemini, global siyasal sistem içinde başlama noktası olarak alanların görüşünü tanımlayan bir yaklaşımdır. (Arıboğan, 1997: 42) Uluslararası sistemi, özünde kapitalist olan ve merkez ile çevre olmak üzere iki ana bölgeden oluşan bir sistem olarak algılayan globalist paradigmaya göre, sistemin merkezindeki devletler zengin, çevredekiler yoksuldu ve bunun nedeni kaynakların çevreden merkeze aktarılmasıdır. Kazgan, bugün sayısı iki yüz civarında olan ülkelerin, yalnızca yirmi beş kadarının Merkez'de yer aldığını, gerisinin, çok farklı gelişme düzeylerinde olsa da, Çevre'nin üyeleri olduğunu; ifade etmektedir. (Kazgan, 2000: 32) Global gelir dağılımındaki bu adaletsizliği gidermek için sistemin bütünüyle yenilenmesi gerektiğini savunan globalist paradigma, özünde devrimci bir teoridir. Bu nedenle de, kimi zaman bağımsız bir paradigma olarak sınıflandırılan Marksizm de globalist paradigmanın içinde ele alınabilir. (Aydın, 1996: 85) Ürünler için sürekli bir pazar arayışı içinde olan sermayenin global bir nitelik kazanması ve uluslararası evrensel bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin kurulması saptaması bağlamında, bir globalleşme kuramı yaratma isteminde olan ilk toplum bilimcinin Marx ve onun kapitalizm kuramının aynı zamanda bir-ekonomik-globalleşme kuramı olduğu söylenebilir. Dünya çapında bir işçi devrimiyle birlikte, ulusal hükümetlere ve ulus-devletlere ihtiyaç kalmayacağını ileri süren ve globalistlerin tersine, çokuluslu şirketlerin ve elit grupların uluslarüstü işbirliğinin yayılma eğilimlerinin zararlı yönlerine dikkat çeken Marksistlerin, uluslararası ilişkileri devletlerarası bir mücadeleden çok, zengin ile yoksul sınıflararası bir mücadele olarak kabul eden bakış açısı, 1970'lerden itibaren ortaya çıkan pek çok yaklaşımda etkisini göstermiştir. (Aydın, 1996: 85)

Clark, globalleşmenin, UI teorisine yaptığı etkinin, kendi niteliği konusundaki temel anlaşmazlıklar yüzünden, birkaç farklı yolla anlaşılabileceğini ifade etmektedir. Clark'a göre, bu bağlamda, globalleşmenin etkisini, realist, pluralist ve yapısalcı yaklaşımlardaki anlamıyla ele almak mümkündür. İlkın, realist açıdan değerlendirildiğinde, globalleşme, "güç ve güvenlik"

7. Pearson ve Rochester, globalizmi bağımsız bir paradigma olarak görerek, Uluslararası İlişkiler alanında dört temel paradigmanın varlığını kabul etmekte ve bunları idealist, realist, globalist ve Marksist paradigmalara olarak belirtmektedirler. Frederic S. Pearson ve J. Martin Rochester, *International Relations: The Global Condition in the Late Twentieth Century*, 3. B., New York, McGraw-Hill, 1992, s. 18. Banks da, globalizmi yapısalcılıkla eş anlamlı görmekte ve üç önemli paradigmanın (realizm, plüralizm ve globalizm) varlığını kabul etmektedir. Michael Banks, "Inter-Paradigm Debate", Margot Light ve A. R. J. Grom (der.), *International Relations*, Londra, Frances Finter Publishers, 1985, s. 9. Bu üç paradigma için genel bir kaynak olarak bkz. Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, New York, McMillan, 1987. Hollis ve Smith ise, yapısalcılığı Marksist paradigmaya yaklaştırmakta ve realizm, plüralizm ve yapısalcılık paradigmalarını başlıca paradigmalara olarak kabul etmektedirler. Hollis ve Smith, *Explaining*, s. 38-40. Bunlara karşılık, globalleşmeyi bir ekolden çok bir süreç olarak gören Nicholson, bugünkü yapısalcı analiz Marksizm'den kaynaklandığını belirtmekte ve diğerlerinin, de önemini göz önünde tutmakla birlikte, üç temel paradigma kabul etmekte ve bunları 'realizm, plüralizm ve yapısalcılık olarak sıralamaktadır. Nicholson, *International*, ss. 90-102.

8. Bkz. Robert O. Keohane ve Joseph P. Nye (der.), *Transnational Relations and World Politics*, Cambridge, Harvard University Press, 1977.

boyutlarını azaltarak, yaşamın ekonomik ve teknolojik yönüne dikkat çekerek ve kültür ya da kimlik düzeyinde köklü bir değişim yaratarak uluslararası ilişkiler sürecini dönüştürmektedir. Bu da, uluslararası ilişkilerin bir devletlerarası güç politikası olduğu görüşünü zayıflatmaktadır. İkinci olarak, globalleşme, çeşitli uluslararası ve uluslararası aktörlere dikkat çeken pluralist meydan okuma yoğunlaşması olarak kabul edilebilir. Pluralist paradigmanın bir parçası olarak globalleşme, bağımlılık koşullarının yoğunlaşması olarak da düşünülebilir. Son olarak da, globalleşme, yeniden tanımlanmış yapısalci paradigmanın bir parçası olarak ele alınabilir. İlk bakışta, bu, yalnızca devletlerin işlediği çevrede bir yeniden düzenleme olarak görülebilir. Hakim literatür ve dünya sistemi teorisi, devletlerin kapitalist dünya sistemi içerisindeki konumlarına göre biçimlendiğini iddia eder. Fakat yapısalci perspektifin önemi, bu çevresel değişikliğin ötesine geçmektedir. Bu, devletlerin biçimlenmesinde yeni bir dönemi öngörmektedir. (Clark, 1998: 2-3)

Globalleşmenin Uİ üzerinde yarattığı en önemli etkilerden biri de, uluslararası aktörlerle ilgilidir. Bugüne dek yalnızca ya da ağırlıklı olarak devletler arasındaki ilişkilere göre biçimlenen uluslararası sistem, ciddi bir evrim geçirerek, devlet dışında başka bazı birimlerin de bu ilişkilere dahil olmasıyla global bir sistem haline almaktadır. Farklı düzlemlerde biçimlenen global ilişkiler, farklı güç merkezleri yaratırken, çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve yasadışı gruplar da kendi düzlemlerinde birer aktör rolü oynamaya başlamışlardır. Nitekim bugün ekonomik faaliyetlerin yer aldığı düzlemde, devletlerle birlikte çok uluslu şirketler ve bankalar aktör konumuna geçerlerken, siyasal ilişkiler, devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin de katılımıyla gerçekleşir hale gelmiştir. Benzer biçimde, yeraltı dünyasının kayıt dışı ekonomisinin ve ilişkilerinin aktörleri de gizli servislerden terör gruplarına, mafyaya ya devletlere kadar uzanan bir çerçeve içerisinde uluslararası ilişkilere dahil olmaktadır. (Arıboğan, 1997: 14) Uluslararası ortamda yeni aktör tiplerinin ortaya çıkması ve aktör sayısının artması, globalleşmenin sonuçlarından biridir. Zira, “globalleşme, devlet ağırlıklı uluslararası ilişkilerden siyasal aktörün çoğullaştığı global ilişkilere geçişi” (Keyman, 2000: 17) ifade etmektedir. Aslında, çift yönlü bir etkileşimle, uluslararası aktörlerin sayısının artması globalleşme sürecini belirleyen bir etken olurken, diğer yandan sürecin uluslararası aktörlerin sayısının artmasına neden olması, aktörler arasındaki ilişkilerin yoğunluğunu ve karmaşıklığını da arttırmaktadır. Bu gelişme, Uİ'nin sahip olduğu temel argümanları önemli derecede etkileyen bir unsur olmuştur. Zira, disiplindeki, özellikle de uluslararası politika ve dış politika analizi çalışmalarındaki “devlet merkezli” yaklaşımlar önemli derecede aşınmıştır.⁹

9. Çeşitli alt ayrımları, içerse de, bu bakış açısının temel savı olan “devlet’in uluslararası politikanın temel aktörü olduğu görüşünün, aslında 1980’lerin ortalarından itibaren önemli derecede aşınmaya başladığı söylenebilir. Örneğin devlet dışı aktörlerin analiz birimi olarak ele alınması gerektiğini vurgulayan Rosenau, bu alandaki öncü çalışmalardan birini gerçekleştirmiştir. Bkz. James N. Rosenau, “A Pre-

Uİ teorileri, ulusal ve uluslararası ortamda yaşananların yansımasıdır. De facto durumlardan bağımsız olarak üretilmeleri söz konusu değildir. Zira sosyal bilimler, gerçek dünyadaki olaylara bir tepkiden hareketle oluşur. Uİ'nin akademik kökenleri de Birinci Dünya Savaşı’na yönelik tepkide yatmaktadır. (Halliday, 1998: 89-90) Uİ alanına ilişkin olarak geliştirilen teorilerin hemen hepsi, içinde bulunulan dönemin koşullarından gelen etkilere açık olarak geliştirilmekte ve teori, pratik üretmeyip aksine pratikten kaynaklanmakta, bir başka deyişle gerçekliği izlemektedir. Fakat bir kere oluşturulduktan sonra da zaman zaman gerçekliğin önüne geçerek onu biçimlendirmektedir. Uluslararası sistemin yapısında ortaya çıkan her yeni değişiklik, yeni teorik çerçevelerin kurulmasına yol açmış ve her yeni ortaya çıkan hegomonik güç de kendi politikalarını meşrulaştırmak amacıyla yeni ideolojik temeller kurma çabasında olmuştur. (Arıboğan, 1997: 255-257) Bu anlamda, örneğin “ABD hegemonyasının neoliberal düzenin biçimlenmesinde temel faktör” (Youngs, 1997: 128) olduğu gerçeğinden hareketle ve kendisine yöneltilen Batılı / Amerikalı olduğu eleştirileri dikkate alındığında, globalleşmenin de bu çerçevede değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Bu çerçevede, Amerikan karakteri, Uİde teorileşme çabalarına da yansıyan globalleşme, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzenini biçimlendiren Amerikan hegemonyacılığının meşrulaştırılmasına akademik bir destek olarak kabul edilebilir. 1970’li yılların ikinci yarısında, Hoffmann ve Krippendorf (Hoffman, 1977: 41-60) Uİ’yi bir “Amerikan sosyal bilimi” olarak tanımlamışlardı. Bugün Uİ disiplini, hem ABD’nin dünyaya ihraç ettiği politika gündemi açısından, hem de teorinin içerdiği metodolojik ve epistemolojik varsayımların başat özelliği açısından, hala bir Amerikan sosyal bilimi olmayı sürdürmektedir.¹⁰ Globalleşmenin sahip olduğu nitelikler de, ağırlıklı olarak Amerikan kökenlidir. Daha doğrusu, globalleşme “Batılı”dır, fakat Amerikalı kimliği Avrupalılığına göre daha baskındır. Bu, kendini öylesine hissettirmektedir ki, örneğin Morley ve Robins, globalleşmenin Avrupa’da bir kimlik bunalımına yol açtığını ifade etmektedirler. (Morley ve Robins, 1997: 42)

Globalleşmenin Uİ alanında yarattığı önemli bir etki de, disiplinin daha sivil hale gelmesi olmuştur. Bu sivilleşme, disiplinin hem hacimsel genişlemesini, hem de konularının çeşitlenmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda Uİ disiplini, yalnızca ya da ağırlıklı olarak devletlerarasındaki ilişkilerin incelendiği ve anlatıldığı bir alan olmaktan çıkmıştır. İnsan hakları, demokrasi, uluslararası terörizm, ekolojik sorunlar, nüfus hareketleri, sağlık sorunları, enerji politikaları gibi konular, disiplinin daha fazla yoğunlaştığı alanlar haline gelmişlerdir. Bu

Theory Revisited: World Politics in Era of Cascading Interdependence”, International Studies Quarterly, Cilt 28, No 3, 1984, ss. 245-305.

10. Bu konuda bkz. Steve Smith, “The Discipline of International Relations: Still an American Social Science?”, The British Journal of Politics and International Relations, Cilt 2, No 3, 2000, ss. 374-402 ve “The United States and the Discipline of International Relations: ‘Hegemonic Country, Hegemonic Discipline’”, International Studies Review, Cilt 4, No 2, 2002, ss. 67-85.

tablo nedeniyle, uluslararası ilişkilerin askeri niteliğinin bütünüyle kaybolduğunu savunan bazı görüşler de söz konusudur.

Globalleşme sürecinde, Uİ disiplininin sahip olduğu bazı temel kavramların içerik ve nitelik değiştirdikleri de görülmektedir. Bu anlamda, disiplinin önemli bir kavramı olarak “öteki”, geçirdiği değişimle disiplinin yaklaşımını da etkilemiştir. Özgürlüklerin nicel ve nitel olarak genişlemesi, kimliklerin daha özgür ifade edilmelerini olanaklı kılmıştır. Bunun sonucunda, yeni ötekiler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Boşnak, Makedon, Sırp, Azeri, Kazak gibi, Sovyetler Birliği ülkesi ve/veya nüfuz alanı içinde bastırılmış kimliklerin ortaya çıkması, öteki üzerine kurulu Uİ disiplininde önemli değişimlere neden olmuştur.¹¹

2.3. Globalizm, Globalizm Karşıtı Hareketler ve Uluslararası İlişkiler

Globalizm karşıtı hareket Seattle’da DTÖ’nün toplantısını protesto ile dünya kamuoyunun gündemine geldi. Daha çok kimlik politikaları, sorun temelli örgütlenmeler (insan hakları, çevre, barış vb.), anarşistler, eski Vietnam askerleri ve bireylerden oluşan ve içerisinde işçi örgütlerinin de yer aldığı protestocular, Dünya Bankası’na, IMF’ye, ABD’ye, AB’ye, çok uluslu şirketlere karşı eylemlerini, dünyanın çeşitli ülkelerindeki benzer mücadelelerini, kendi ulusal sınırlar içerisinde veren hareketler(in en azından bir bölümü) ile birleştirdiler. Daha çok eylem alanında gerçekleşen bu birleşme, hiyerarşik olmayan, merkezi bir örgütlenmesi bulunmayan, zaman zaman farklı ve çelişen politikalara sahip olan bir biçimde genişletildi. Çok-kültürlülük, çok kimlilik, farklılık ve çeşitlilik içeren bir dizi eylemlilik, hem sınıfsal örgütlülükleri hem de bir çok toplumsal grubu, katmanı ulus-devletin sınırlarını aşan bir biçimde bir araya getirerek, “global” bir ölçüğe ulaştı. (www.forumsocialmundial.org.)

Naom Chomsky bu durumu ironik bir biçimde, “kısaca eskiden buna sınıf mücadelesi derdik.” ifadesi ile tanımlamakta, ancak altını çizdiği bir tarafta devletin, sermayenin, uluslararası örgütlerin ve ulusaşırı dev şirketlerin, diğer taraftaysa tüm bunlara karşı olanların, gerçekleştirdiği mücadele ile oluşan bu yapının önemsenmesi gerektiğine de dikkat çekmektedir. (<http://www.zmag.org/content/ForeignPolicy/chomwsf2t.cfm>)

Chomsky’in de rahatsız edici bir biçimde ifade ettiği gibi, globalizm karşıtı hareket, kendini sınıf temelinde örgütlenmiş bir hareket olarak tanımlamaktan oldukça uzak bir çizgi sunmaktadır. Bugüne kadar ortaya çıkmış sınıf mücadeleleri ile karşılaştırıldığında hem örgütlenme biçimi hem kullandığı araçlar hem de ulusal-sınırları aşan eylemliliğiyle, tarihsel örneklerinden

farklılaşmaktadır. Sistemin reforme edilip edilmemesi, şiddet kullanılıp kullanılmaması gibi temel konularda farklı tavırlar ve tanımlamalar içerisinde olan bu eylemliliği basitçe “global bir sınıf mücadelesi” olarak nitelenmek kolay olmasa da, bu duruma yönelebilecek bir sınıfsal yapıyı hem kendi içerisinde hem de yöneldiği hedef anlamında barındırmaktadır. Bu türden bir eylemlilik hem “demokrasinin demokratikleşmesini” gündemine alan, hem de meşruluğunu bireyin haklarının sağlanması ve korunması üzerine oturtan, neo-liberaler tarafından bile kolayca gözardı edilmeyecek bir platform tanımlamaktadır.

Globalizmin iradi olmayan ve uluslararası alanı etkileyen sonuçlarından birisi de, ulus-devlet inşası sürecinde, yapılan bir toplum sözleşmesi kapsamında “dayanışmayı” ulusal sınırlar içerisinde ve “dışarıdakine” karşı tanımlayan ve böylece “sınıf dayanışmasının” önünü uluslar arasındaki rekabet gerekçesiyle bir biçimde kesen yaklaşımında tartışmaya açılmış gözükmektedir. Toplumsal sınıfların ulus-devletler içerisinde “uzlaşmasına” dayalı refah devletin erozyonu ve vatandaşlığın mültecileştirilmesi, devlet ile ulus arasındaki en temel bağı kuran vatandaşlığın, bir yanda hak ve özgürlükler ve diğer bir yanda yükümlülükler bağlamında yeniden tanımlanmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Bu noktada, vatandaşın devlete karşı yükümlülükleri kapsamında, birbirini içermekle birlikte, birbirine karşıtmış gözüken iki ayrı sürecin bir arada geliştiğini vurgulamak gerekir.

Bir yandan, globalizmin yaptığı tanımlara uygun bir “ulusaşırı vatandaşlık”, “çok kültürlü vatandaşlık” ya da “dünya vatandaşlığı” kavramsallaştırması ki bununla işaret edilen, bir ulus-devletin üyeliği nedeni ile o ulus-devlete karşı duyulması gereken yükümlülükleri sınırlanması ve aynı zamanda “yalnızca insan olma kaynaklı” sorumlulukların ve yükümlülüklerin karşılıklı öne çıkarılmasıdır. Bu çerçevede bakıldığında, bu süreç, bireyi ulus-devlete karşı duyduğu bağlılıktan soyutlayarak, özgürleştirici bir öğeyi de iradi olmayan bir biçimde içinde barındırmaktadır.

Diğer yandan ise, neo-liberal politikalar gereği “sonuna kadar yarış” anlayışı içerisinde, hak ve özgürlükler bağlamında vatandaşlığın içeriğinin boşaltılması ve vatandaşın devlete karşı üstlendiği yükümlülüklerin dolaylı bir biçimde daha da artırılması söz konusudur. En azından vatandaşın hala üyesi olduğu ulus-devlete vergi vermek, askere gitmek ve yasalara uyma yükümlülüklerini sürdürmesi gerekmektedir. Bu yükümlülükler, vatandaşlığın hak ve özgürlüklerini sınırlayan globalizm sürecinin önünü açma, sermaye birikiminin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirme, ulus-devletin yeniden yapılanmasının araçlarını oluşturma ve tüm bunlara ilişkin mekanizmaların kurulmasının finansmanını sağlamak için gereklidir. Bir başka ifadeyle, globalizm, ulus-devletin egemenliğinin erozyona uğratılması işlemlerini yine ulus-devlet aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bunun anlamı, yalnızca global ölçekteki faaliyetlerin finansmanının ulusal düzeydeki “kamular” tarafından üstlenilmesi değil, aynı

11. Bu konuda bkz. Yale H. Ferguson ve Richard W. Mansbach, “Global Politics at the Turn of the Millennium: Changing Bases of Us and ‘Them,’” Davis B. Bobrow (der.), *Prospects for International Relations*, Oxford, Blackwell Publishers, 1999, ss. 77–107. Bu konuda teorik bir çerçeve için bkz. E. Fuat Keyman, “Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında Öteki sorunu”, Fuat Keyman, Mahmut Murman ve Meyda Yeğenoğlu (der.), *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark* İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, ss. 71–106.

zaman da sürecin ortaya çıkarttığı “iradi olmayan ve kaçınılmaz sonuçlara” ilişkin önlemlerin üretilebilmesi için ulus-devletin kullandığı araçların “bazılarının” güçlendirilmesidir.

2.4. Globalizm ve Ulus-Devlet’in Sonlanması Tartışmaları

11 Eylül Saldırıları ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, globalizm ve globalizm karşıtı hareketlerin de farklı boyutlarıyla irdelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. 1990’dan Soğuk Savaşın sona ermesinden 11 Eylül’e yaşanan kaos ortamı sonrasında terörizme karşıtlık çerçevesinde yeniden bir “ortak düşman kabulü” gündeme getirilmesi söz konusudur. “Ortak düşman” kabulüyle bir yandan globalizmin ortaya çıkardığı kuralısızlaştırmanın derinleştirilmesi ve siyasallaştırılması söz konusuysen, diğer yandan globalizmin ve globalizme uygun bir siyasal düzeninin yeni normları da oluşturulmaya çalışılmaktadır. 11 Eylül saldırılarının, her bir ulus-devlet içersinde demokratik hak ve özgürlüklere sınırlandırma getirilmesi için dayanak oluşturması şeklinde kendini ortaya koymaktadır. ABD’de çıkarılan Vatandaşlık yasası, eyaletler düzeyinde polise arama ve el koyma yetkisi getirmekte ve gizli mahkemelerde gizli yargılama gibi değişiklikleri içermektedir. (Radikal) Benzer düzenlemeler Kanada’da, Avrupa Birliği’nce de kabul edilip uygulamaya konmuştur.¹² İronik bir biçimde ifade edilirse, kendi devletlerine sağlık ve eğitim politikaları ya da sosyal güvencelerin gerçekleştirilmesinde güven duymayan vatandaşların, anti-terör yasaları bağlamında güven ortamı oluşturabileceği bir zemini ortaya çıkartmıştır. 11 Eylül aynı zamanda bir süredir devam eden ve eşit-egemen devlet statüsünün tartışılmaya açıldığı bir konumu da haklı çıkarma çabalarının aracını oluşturmaktadır. Irak’a müdahale , Afganistan, Kuzey Kore, Filistin, Küba ve Venezuela gibi örneklerle de görüleceği gibi egemen-eşit-devlet statüsüne ilişkin yeni koşullar ve tanımlamalar içermektedir. 11 Eylül ve sonuçlarının tartışılması bu metnin kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak konumuz açısından ulus-devletin, uluslararası ilişkilerin ve vatandaşlığın globalizm tarafından yeniden tanımlanması çabalarını “haklı ya da meşru” bir zemine oturtulabilmesi için bir araç olması bağlamında önem kazanmaktadır.

Ulus-devletin ortadan kalkmakta olduğu ya da egemenliğinin son bulduğu savı sadece bir retoriiktir. Daha önce ulus-devlet tarafından üstlenilen birtakım işlevlerin bugün sivil topluma devredilmesi devletin egemenliğinin ortadan kalkması değil, olsa olsa 1945 sonrasında ortaya çıkan, toplumsal sınıflar arasındaki refah devleti modeli üzerinden kurulan “uzlaşmanın” bozulması anlamına gelebilir. Bu durum ulus-devletin egemenliğinin erimesinden başka her şey olabilir.

Globalizm, sermayenin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını, ulus-devlet üzerinden ve ulus-devlet

içerisindeki sivil toplum-siyasal alan, kamusal-özel kutuplaşmaları aracılığıyla gerçekleştirmek hedefini gütmektedir. Bu hedef asıl olarak sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak mekanizmaları oluştururken, emeğin serbest dolaşımını ulusal ya da bölgesel mekanlarda sınırlamakta ve bu bağlamda ulusal mekanizmaları güçlendirmektedir. Yeni mülteci ya da göç yasaları oluşturmak gibi.

Globalizm ulus-devletin gücünü sınırlandırmaktan çok, hem ulusal hem de uluslararası alanlarda bir kuralısızlaştırmayı kapsamaktadır. Bu kuralısızlaştırma bir taraftan vatandaşın devlete karşı yükümlülükleri saklı kalmak kaydıyla ulus-devletin varlığını güçlü bir biçimde sürdürmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan vatandaşlığın kapsam ve içeriğini, “sivilleşme”, “demokratikleşme” retorikleriyle daraltmakta ve bir anlamda vatandaşı mültecileştirmektedir.

Devletin vatandaşa karşı yükümlülüklerinin daraltılması ve kuralısızlaştırılması, devletin toplumu “denetleme ve gözetleme” faaliyetlerinin genişleyen bir biçimde sürmesi aynı anda gerçekleşmektedir. Ya da globalizmin ortaya çıkardığı kuralısızlaştırma ile yeri geldiğinde ulus-devleti ön plana çıkarmakta, yeri geldiğinde ise ulus-devletin egemenliği üzerine kurgular yapmaktadır. Çünkü, “uzlaşmanın” ya da “sözleşmenin” bozulması olarak ta ifade edilebilecek globalizm ile global çapta artan yoksulluk ve yoksunluklar yaratarak, toplumsal alanda daha fazla bireyin marjinalleştirilmesi, dışlanması anlamına da gelmektedir. Bu durum her ne kadar farklı ulus-devletlerin içerisnde farklı boyutlarda ve ağırlıklarla yaşanıyor da global ya da ulusaşırı ölçekte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kendini anti-kapitalist ve anti-globalist olarak tanımlayan hareket, ulusal sınırları aşan bir biçimde hareketliliği ve örgütlülüğü ile ulusalın elinde bulundurduğu denetleme ve gözetleme faaliyetleri için kullandığı araçların da yeniden kurgulanması için yeni açılımlar sağlamaktadır. ABD’nin özel şirketler aracılığıyla kiraladığı ordular (www.sfbg.com/36/31/coversoldiersoffortune.html) ya da Kanada İstihbarat Servisinin önerdiği global çapta hareket serbestisi olan, kaynakları hazır bir biçimde tutma yeteneğine sahip, protestocuların iletişimini izleyen ve özel olarak anti-global hareket ile ilgili yeni güvenlik birimleri kurma önerisinde olduğu gibi, uluslararası alanda da şiddet kullanma tekeline devlet ya da devletler arası örgütler aracılığıyla elinde bulundurduğu ilkesinin kuralısızlaştırılmasına yönelik, en azından şiddeti kimin kullandığına ilişkin bulanık bir alan yaratma çabaları gündeme gelmektedir. (www.csis-scrs.gc.ca/eng/miscdocs/200008_e.html.)

Globalizm “yeni yönetim biçimleri” ya da yönetişim adı altında bir dizi değişimi ulus-devlet aracılığıyla uygulamaya koymakta, bunu “demokrasinin demokratikleşmesi” ve siyasal katılımın yeni araçları olarak tanımlamakta, ancak aynı zamanda ortaya çıkardığı yapı kamusalın ve toplumsalın bütünlüğünü parçaladığından, hesap verebilirlik ya da hesap sorabilirliğin koşullarını da ortadan kaldıracak bir dizi kuralısızlaştırma örneği sunmaktadır.

12. Bkz. Proceedings of the Special Senate Committee on Bill C-36, issue 9, 6.12.2001, www.parl.gc.ca, The Times, 10 June 2002, www.timesonline.co.uk/article/0,,2-322066,00.html, “11 September attacks: The European Union’s Response, Political and Judicial Cooperation”, www.europa.eu.int/news/110901/justice.htm, 2001.

Vatandaşlığın mültecileştirilmesi ve uzlaşmanın bozulmasının bir başka boyutu, bugüne kadar var olan ve egemenlik-vatandaşlık-milliyetçilik bağlamında kurgulanan “toplumsal dayanışmanın” bozulması anlamına gelmektedir. Bunun bir boyutu, vatandaşlık-egemenlik ve milliyet bağlarıyla kurulan ve uluslararası rekabet çerçevesinde dışarıya karşı oluşturulmaya çalışılan dayanışmanın ulusal bağları aşacak bir biçimde sınıfsal bir dayanışmaya dönüşme potansiyelini içinde barındırmasıdır. Ancak bu dayanışmanın bozulması aynı zamanda, pre-modern biçimlerde toplumsal yapılara yönelmenin de bir nedenini oluşturmakta ve cemaatleşme, dini örgütlenmeler vb. için dayanaklar oluşturmaktadır. Bir başka boyutuyla ise özellikle Kuzey ülkelerinde radikal milliyetçi akımların ve ırkçılığın yükselmesi olarak ifade edilebilir. Bu durum 11 Eylül ve sonrasındaki gelişmelerden de gözlemleneceği gibi globalizmin önünde ortaya çıkan engellerin pasifize edilmesi ya da kaçınılmaz olarak yarattığı çelişkilerin sınırlandırılması için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Tüm bu tartışmalar bağlamında, asıl olarak kurgusunu egemen-eşit devlet ve bu devletlerin oluşturduğu anarşik bir uluslararası sistem üzerine kuran realist yaklaşımın irdelemesi gereken yeni açılımlar söz konusudur. Eğer, realist yaklaşımın ön kabulleri doğruysa, yani modern devlet ve buna bağlı süreçlerin ortaya çıkışının, tarihsel ve toplumsal bağlarından kopartılarak soyuta indirgenmesinin ağırlık kazandığı bir yaklaşım söz konusuysa, globalizmin iddia ettiği ulus-devletin ortadan kalkmakta olduğu iddiası hangi bağlamda ve nasıl tartışılmalıdır? Bu kabul aynı zamanda ulusalın, uluslararasının, egemenliğin, bireyin yeniden tartışılması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, uluslararası ilişkiler disiplininin realist yaklaşımının ulus-devletin ve egemenliğinin ortadan kalktığına ilişkin savları ispatlaması için bu yeni duruma denk düşen yeni araçları da tanımlaması gerekmektedir. Eğer globalizm ile devletin egemenliğinin ortadan kalkması söz konusu değilse, globalizmin zorladığı ve ortaya çıkardığı değişiklikleri bir başka bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ise realist yaklaşımın ön kabullerinin ve temel önermelerinin tartışılmasını içermektedir ki, disiplinin yeniden tanımlanması gerekliliğini doğurmaktadır.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönem Uİ alanında çalışan akademisyenler tarafından hayal bile edilememiştir. (Shaw, 2000: 61) Yine de, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası ortamda yaşanan değişim, bu değişim sürecini anlamaya, adlandırmaya ve açıklamaya yönelik arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu süreçte, mevcut durumu açıklamada yetersiz kalmaları nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde altın çağını yaşayan realizm başta olmak üzere, klasik-geleneksel teoriler eleştirilirken, yeni teori oluşturma çabaları da hız kazanmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dünyası, hala bu dönemi açıklayabilecek çalışmayı beklemektedir. (Walt, 1998: 20)

Nitekim bugün için, dünyayı değiştirecek, daha doğrusu değişen dünyayı tek başına açıklayabilen bir teorik yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, globalleşmeyi açıklayan bir büyük teori henüz yoktur. (Walt, 1998: 20)

Batı kökenli ve karakterli olan Uİ disiplininin bugünkü yapısı, ağırlıklı olarak Soğuk Savaş döneminin koşulları altında, Amerikan etkisinde biçimlenmiştir. Halen varlığını sürdüren bu durum nedeniyle globalleşme sürecinde Uİ'nin geçirdiği dönüşüm bile, karakteristiği Batı tarafından saptanan bir süreç olarak işlemekte ve bu süreç gittikçe Amerikalılaşmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında, dünya politikası hakkında yapılan çalışmalarda gözlenen en önemli gelişme, “dünya politikasının kökten dönüştüğüne inananlar” ile “geleceğin geçmişten bir farkı olmayacağına inananlar” biçimindeki saflaşmaktadır. (Walt, 1998: 20) Bu saflaşma, Uİ'de klasik teorileri savunanlar ile yeni teori oluşturma çabalarına girişenleri ve bunları destekleyenleri karşı karşıya getirmektedir. Eğer, gerçekten “yeni” bir dönem yaşıyorsa, bu süreçte klasik teorilerin yetersiz kaldığı noktada, yeni teorilerin devreye girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Globalleşme, bugün uluslararası ilişkilerde yaşanan sorunların tek ya da en önemli nedeni olmadığı gibi, uluslararası her sorunun global” bakış açısıyla çözülebileceği gibi bir yaklaşım da gerçekçi ve geçerli değildir. Bununla birlikte, bugün uluslararası ilişkilerde, kelebek etkisi teorisiyle açıklanabilecek bir dönem yaşanmaktadır. En ücra coğrafyalarda işlenen insan hakları ihlalleri ya da ortaya çıkan ekonomik krizler veya küçük çaplı çatışmalar, bir anda tüm dünyanın sorunu haline gelebilmektedir. Bu durum, kendisini açıklamaya çalışan globalleşme teorisinde de yer bulmaktadır. Farklı teoriler, globalleşmeyi kendilerine yakın bulabilmekte ya da globalleşme, farklı teorilere benzetilebilmektedir. Bu anlamda, örneğin, iç ve dış politikanın birbirlerinden bağımsız ele alınabileceği görüşünü reddeden globalleşme, karşılıklı bağımlılığı dikkate alması ve iç ve dış yapıları birbirinden bağımsız düşünmemesi nedeniyle, yapısalcılığa benzer özellikler de göstermektedir. (Clark, 1998: 479-480)

Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemle örtüşen globalleşme, Uİ'yi önemli derecede etkilemiştir. Uİ teorisinde Soğuk Savaş sonrasında görülen gelişmeler, aslında 1980'lerin ikinci yarısından itibaren söz konusu olmuştur. Aydın'ın ifade ettiği gibi, 1930'ların sonundan 1980'lerin ortalarına kadar disiplinin neredeyse mutlak hakimi realizm olmuştur. (Aydın, 2004: 34) Bu tarihten itibaren eleştirel kuram, Gramşyan eleştirel kuram, postmodernizm, feminizm, post-kolonyal söylem gibi yaklaşımlar, Uİ'nin egemen paradigması olan realizme ve onun pozitivist yöntemine ciddi bir eleştiriye olası kılarken, 1990'ların başlarında kendi başlarına “meşruluk kazanarak ve deyim yerindeyse rüşlerini ilan ederek birer Uİ yaklaşımı olarak görülmeye başlamışlardır. (Keyman, 2009: 227)

Genel olarak ifade etmek gerekirse, globalleşmenin, yeni bir paradigma veya 21. yüzyılın Uİ teorisi olması, bugün için tartışmalıdır.¹³ Globalleşmenin, liberal/neo-liberal' söylemine karşın, Soğuk Savaş sonrasında, iç savaşlardan uluslararası terörizme kadar çok geniş bir yelpazede söz konusu olan ve ağırlıklı olarak da mikro düzeyde etnik/milliyetçi ve dinsel çatışmalar biçiminde tezahür eden "şiddet" in yaygınlaşmasında, globalleşmenin "realist" yönü çok ön plana çıkmıştır. Her ne kadar, Huntington'un öngördüğü biçimde medeniyetlerin çatıştığı bir dünya fotoğrafı ortaya çıkmamışsa da, gerek ülkesel düzeyde iç çatışmaların/savaşların, gerekse de uluslararası düzeyde devletlerarası çatışmaların/savaşların, Soğuk Savaş sonrasında artarak yaygınlaşması globalleşmenin niteliklerinden biri olarak belirlemektedir. Bu çatışma, ortamına karşı uluslararası müdahale, önleyici savaş gibi güç kullanımını esas alan araçların gündeme gelmiş olması, uluslararası ortama fazlasıyla "silahlı" ve "askeri" bir görüntü kazandırmıştır. Sonuçta, idealizmin uluslararası hukuku ve uluslararası örgütleri, uluslararası ilişkilerdeki sorunların çözümü olarak gören yaklaşımı, Soğuk Savaş sonrasında, önemli derecede zedelenmiştir. Bu nedenle, belki de globalleşme, özgün bir nitelik taşımakla birlikte, "güç"ü en fazla sahiplenen ve en fazla kullanan paradigma olan realizmin yeni bir versiyonu olarak dahi tanımlanabilir.

Kaynakça

- Arıboğan D. Ü. (1997), *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, İstanbul/Der Yayınları, 15-16.
- Axford B. (1996), *The Global System: Economics, Politics and Culture*, Oxford, Blackwell, , 11-25
- Aydın M. (1996), "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, No 1-4, 85.
- Aydın M. (2004), "Uluslararası İlişkilerin 'Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği'", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, No 1, 34.
- Baldwin A. D. (1997), "The Concept of Security", *Review of International Relations*, Cilt 23, No 1, . 5.
- Bauman, Z. (1997), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yy., İstanbul, 7.
- Baylis J., ve S. Smith (1997), *The Globalization of World Politics*, Oxford: Oxford University Press, 7.
- Beck, U. (1999), *What is Globalization?*, (Çev Patrick Camiller) Cambridge: Polity Press, 11-15.
- Bourdieu, P. (1998), *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*, Cambridge: Polity Press, 29-44.
- Clark I. (1998), "Beyond the Great Divide: Globalization and the Theory of International Relations," *Review of International Studies*, Cilt 24, 479-480.
- Çalış, Ş. (2003), "Üç Tarzı Siyasetten Globalizme", (Ed.)M. A. Çukurçayır, *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomisi*, Çizgi Kitapevi, Konya, 38-39.
- Dedeoğlu, B. (1997), "Uluslararası Sistemde Bütünleşme ve Ayrışma", Nuri Bilgin (der.), *Cumhuriyet, De-*

mokrası ve Kimlik, İstanbul, Bağlam Yayınları, 87-89.

- Falk, R. (2001), *Yırtıcı Küreselleşme*, çev. Ali Çaksu, İstanbul, Küre Yayınları, XIX.
- Fukuyama, F. (1992), *The End of History and the Last Man*, London, Hamish Hamilton, 270-294.
- Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press, 38.
- Halliday F. (1998), *İslam ve Çatışma Miti*, (çev.), Umut Özkırımlı ve Gülberk Koç, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 89-90.
- Harvey, D. (1990), *The Condition of Postmodernity*, London: Blackwell, 85.
- Hoffman S. (1977), "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, Cilt 106, No 3, 41-60.
- Holton, R. J. (1998), *Globalization and the Nation-State*, Londra, MacMillan Press, 1.
- <http://www.zmag.org/content/ForeignPolicy/chomwfs2t.cfm> (Son Erişim Tarihi: 2003)
- Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, Cilt 72, No:3, 22-49
- Kazgan G. (2000), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 32.
- Kegley C. W. ve Eugene R. Wittkopf (1995), *World Politics: Trend and Transformation*, 5. B., New York, St. Martin's Press, 20-21.
- Keyman E. F. (2000), "Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorunu'nu Anlamak", E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sanbay (der.), *Global / Yerel Eksekinde Türkiye*, İstanbul, Alfa Yayınları, 17.
- Keyman E. F. (2009), "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik / Fark", Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, 227
- Olson W. C., A. J. R., Groom (1991), *International Relations Then and Now*, Harper Collins Academic, 8.
- Radikal*, 19.06.2002.
- Robertson R. (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Londra, Sage, , 8.
- Shaw, M. (2000), *Theory of the Global State*, Cambridge, Cambridge University Press, 7-9.
- Smith S. (2000), "The Discipline of International Relations: Still an American Social Science?", *The British Journal of Politics and International Relations*, Cilt 2, No 3, 374-402.
- Walt S. M. (1998), "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Bin bir Kuram", *Foreign Policy*, No 1, 20.
- Waltz, K. N. (2000), "Globalization and American Power", *The National Interest*, Spring, 47.
- www.csis-scrs.gc.ca/eng/miscdocs/200008_e.html (Son Erişim Tarihi: 2004)
- www.forumsocialmundial.org. (Son Erişim Tarihi: 2003)
- www.sfbg.com/36/31/cover_soldiersoffortune.html (Son Erişim Tarihi: 2003)
- Youngs G. (1997), "Political Economy, Sovereignty and Borders in Global Context", Laura Brace ve John Hoffnman (der.), *Reclaiming Sovereignty*, Londra ve Washington, Pinter, 128.

13. Bu konuda bir tartışma için bkz. James H. Mittelman, "Globalization: An Ascendant Paradigm?", *International Studies Perspectives*, Cilt 3, No 1. 2002. s. 1-4.